

Materiały i Sprawozdania
Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego
Tom XVIII
Rzeszów 1997

Jan Chochorowski, Anna Gawlik

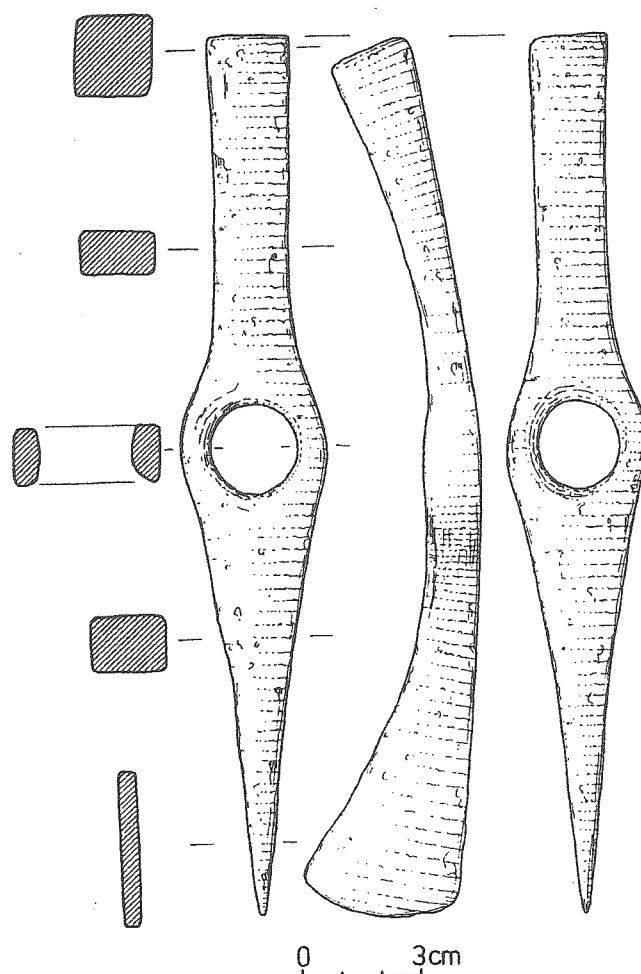
Żelazny czekan kultury Vekerzug z Żuklina, gm. Kańczuga

W czasie badań powierzchniowych prowadzonych wiosną 1997 roku przez W. Blajera, na obszarze AZP 104-80, w miejscowości Żuklin, gm. Kańczuga, woj. przemyskie, natrafiono na interesujący czekan żelazny (ryc. 1)¹. Zabytek znaleziono na grzbiecie niewielkiego cypla, wysuniętego ku NNE w stronę doliny Mleczki i górującego około 30 m nad jej dnem (ryc. 2). W rejonie tym nie zidentyfikowano w trakcie badań żadnych innych znalezisk, ale warunki prowadzenia prospekcji nie były najlepsze.

Czekan z Żuklina jest pierwszym tego typu znaleziskiem na terenie pld.-wsch. Polski. Wyróżnia się on m.in. znakomitą stanem zachowania². Charakteryzuje go wydłużona, smukła forma (dł. 22,4 cm) i łukowate wygięcie powodujące, iż zarówno wachlarzowato rozszerzone ostrze jak i młotkowaty obuch znajdują się poniżej płaszczyzny otworu do rękojeści. Umieszczenie otworu prawie w połowie długości czekana sprawia, że jest on znakomicie „wyważony”, co zwiększało jego funkcjonalność i skuteczność jako oręża. Charakterystyczną cechą typologiczną omawianego okazu jest też wyraźne poszerzenie trzonu wokół otworu na rękojeść, przy prawie niewidocznym jego pogrubieniu w tym miejscu.

Żelazne czekany w tej części Europy Środkowej nie należą do znalezisk zbyt częstych (J. Chochorowski 1985a, tab. 5). Na ziemiach polskich występują głównie w Wielkopolsce, w środowisku „późnołużyckim”, jako element obcy, wiązany ze wschodnioeuropejskim, scytyjskim obszarem kulturowym (Bukowski 1977, s. 187-192, mapa 1, tab. I: 1, IV:2, VI:1-2, X:15). Znane są tu głównie jako składnik inwentarzy grobowych, bądź też jako materiały luźne zapewne z terenu cmentarzysk. Do najbardziej spektakularnych znalezisk wśród tej kategorii uzbrojenia, należy jednak jeden z okazów pochodzących z Wiciny, grodu datowanego na wczesną epokę żelaza, zniszczonego doszczętnie gwałtownym atakiem najeźdźców dysponujących uzbrojeniem

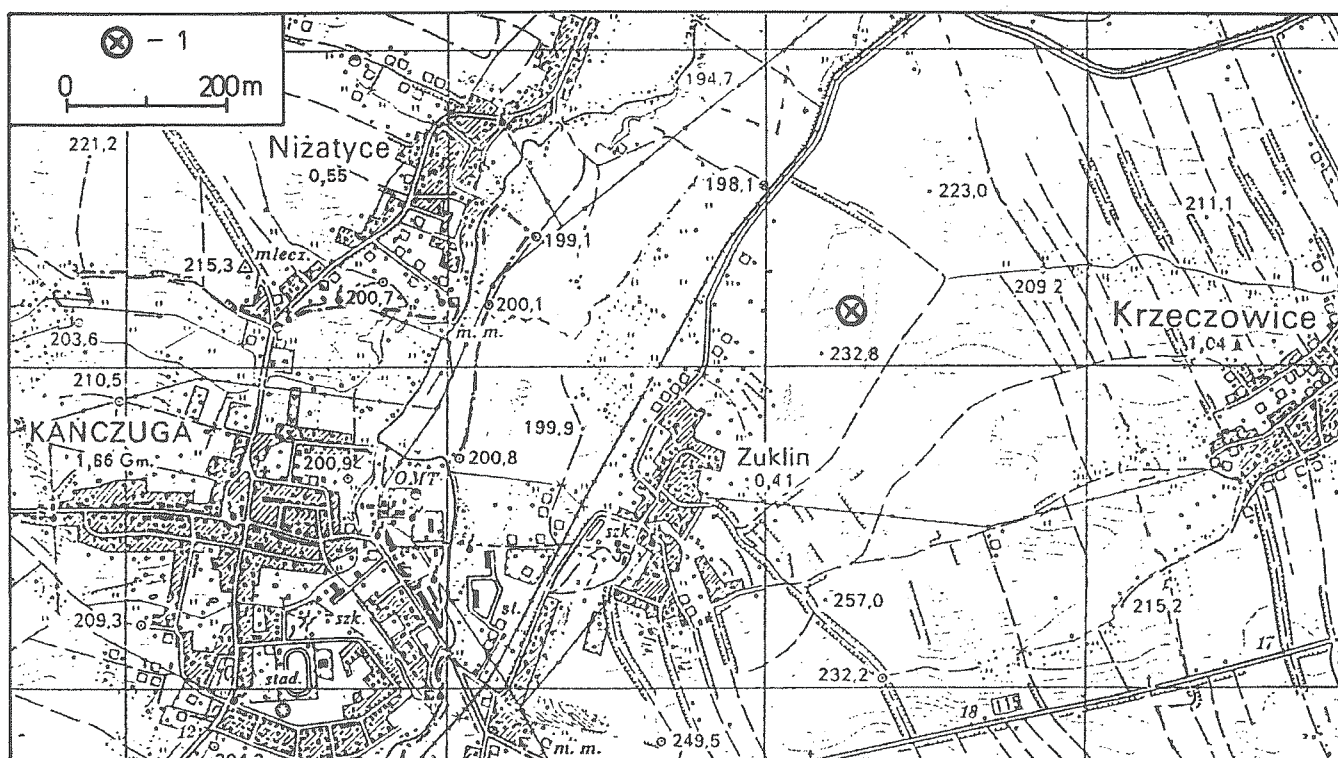
typu scytyjskiego (Bukowski 1977, s. 268-269, tab. XXII-XXV; J. Chochorowski 1994, s. 51-53). Wśród zgłoszcz, na wale znaleziono tu mianowicie żelazny czekan, z dwoma brązowymi grocikami typu scytyjskiego tkwiącymi w otworze do rękojeści (A. Kołodziejski 1970, s. 8-9, ryc. 5). Jest

Ryc. 1. Żuklin, gm. Kańczuga, woj. przemyskie. Czekan żelazny
Abb. 1. Żuklin, Gemeinde Kańczuga, Wojewodschaft Przemyśl.
Axt aus Eisen
Рис. 1. Жуклин, гм. Каньчуга, воев. Перемышльское. Желез-
ный чекан

¹ Znalazcą czekana jest studentka II roku archeologii UJ, Maja Powłowska. Stanowisko oznaczono numerem 19 (kolejny 145 na obszarze AZP 104-80). Za przekazanie znaleziska do publikacji autorzy dziękują panu dr. Wojciechowi Blajerowi.

² Autorzy składają w tym miejscu podziękowania panu mgr Marcinowi Biborskiemu za wykonanie konserwacji zabytku.

Ryc. 2. Miejsce znalezienia czekana (1)

Abb. 2. Auffindungsort der Axt (1)

Рис. 2. Место обнаружения чекана (1)

Ryc. 3. Wojownik z łukiem, w charakterystycznej czapie typowej dla środowiska kimmeryjskiego, z greckiego kyliksu datowanego na VI w. p.n.e.

Abb. 3. Der Kämpfer mit dem Bogen, in einer für kimmerische Gesellschaft typischen Mütze, aus der griechischen vom 6.Jh. v.u.Z. datieren Fußschale

Рис. 3. Воин с луком в характерном головном уборе, типичном для киммерийской среды; с греческого килика, датированного VI в. до н.э.

to niewątpliwie ślad naprędcy wykonanej naprawy obłuzowanej rękojeści czekana, porzuconego bądź też utraconego w ferworze walki.

Nie ulega wątpliwości, iż czekany bojowe należały do najważniejszych kategorii oręża wschodnioeuropejskich koczowniców, a zwłaszcza Scytów, uznawanej wręcz w tradycji antycznej za jeden z ich atrybutów. Świadczy o tym zarówno bogata ikonografia, jak i znane nam nieliczne wzmianki na temat mitologii scytyjskiej. Głębką wymowę symboliczną ma np. przytoczona przez Herodota (IV: 5) legenda o niebiańskich darach: pługu, jarzmie, toporze i czaszce, które w czasach protoplasty Scytów Koloksaja spadły

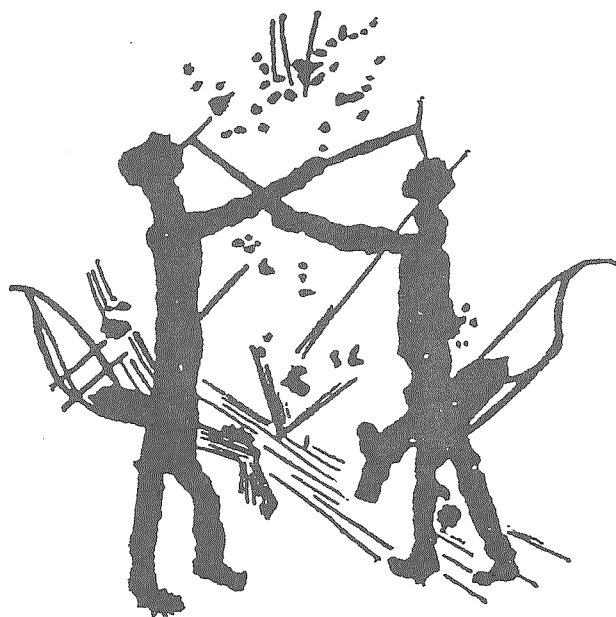

Ryc. 4. Wojownicy scytyjscy (z prawej) walczący z Medami. Scena z perskiej pieczęci cylindrycznej datowanej na VI–V w. p.n.e.

Abb. 4. Skythische Kämpfer (rechts) die mit Medern kämpfen. Szene aus dem persischen zylindrischen Petschaft, das auf das 6.–5.Jh. v.u.Z. datiert ist

Рис. 4. Скифские воины (справа), воюющие с Медями. Сцена с персидской цилиндрической печати, датированной VI–V вв до н.э.

na scytyjską ziemię i stały się jego własnością. Wojownik w charakterystycznym spiczastym nakryciu głowy i z kołczanem przy pasie, reprezentujący niewątpliwie żywioł koczowniczy (kimmeryjski?), z greckiego kyliksu z VI w. p.n.e., atakuje właśnie ze wzniesionym groźnie toporem bojowym (ryc. 3). Topór wznosi też do ciosu jeden z walczących z Medami wojowników scytyjskich (ryc. 4), przedstawionych na perskiej cylindrycznej pieczęci z VI–V w. p.n.e. (V. A. Il'inskaja 1982, s. 42, ryc. 4). Przedstawienia ikonograficzne z VIII–VII w. p.n.e. świadczą (Stepnaja 1992, s. 141, tab. 57: 11), iż czekany bojowe były popularną i skuteczną

Ryc. 5. Przedstawienie walczących czekanami wojowników z charakterystycznymi dla koczowników łukami. Wschodni Kazachstan — VIII–VII w. p.n.e.

Abb. 5. Die mit den Axten kämpfende Kämpfer, mit für Nomaden charakteristischen Bogen. Ostkasachstan – das 8–7 Jh. v.u.Z.

Рис. 5. Изображение сражающихся чеканами воинов с характерными для кочевников луками. Восточный Казахстан — VIII–VII вв. до н.э.

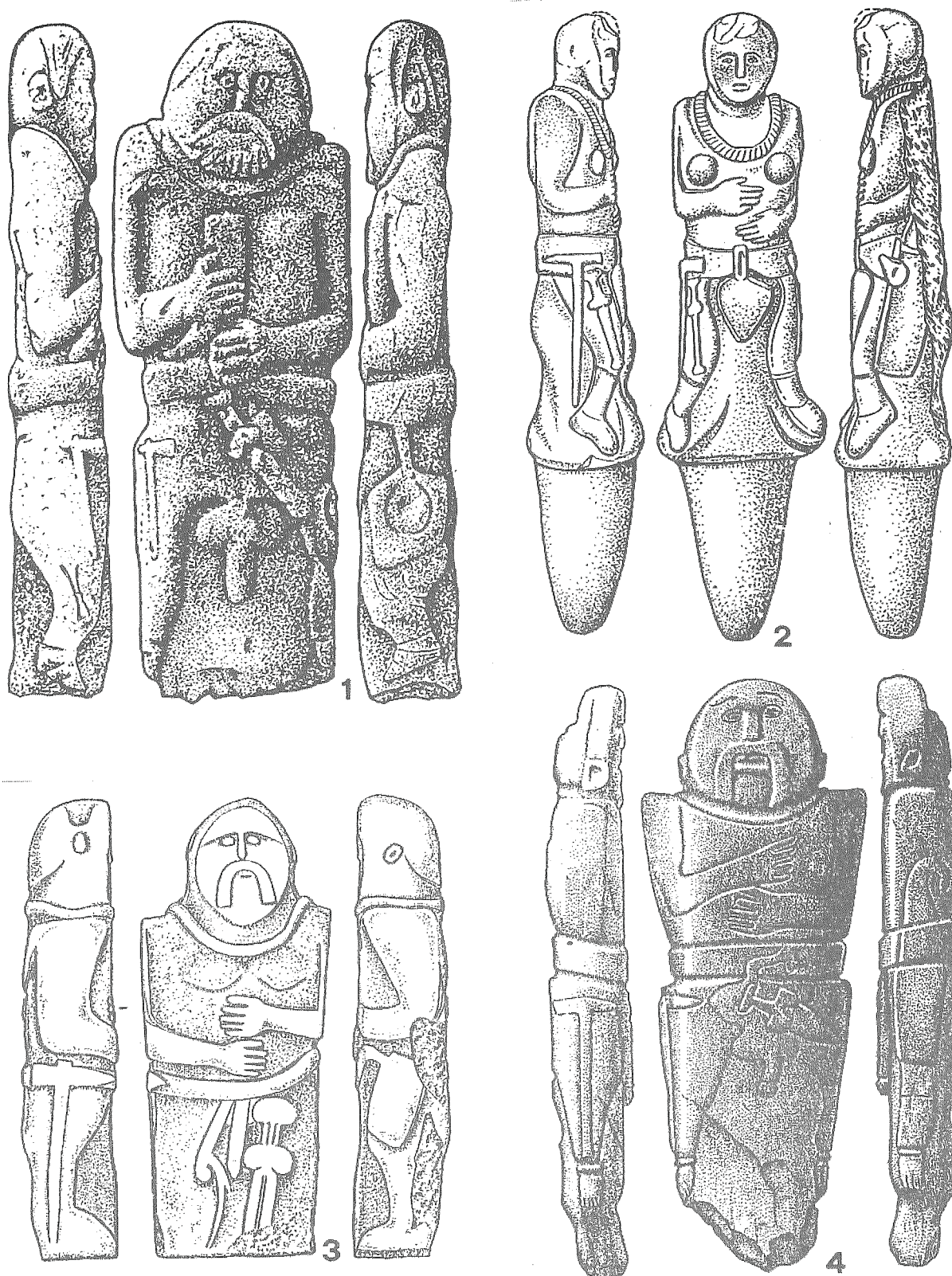
bronią w środowisku wczesnych koczowników wschodniego Kazachstanu (ryc. 5). O tym, że czekan zawieszony na pasie był jednym z najważniejszych elementów rynsztunku bojowego wojowników scytyjskich, świadczą również liczne steli nagrobne (V. S. Ol'chovskij, G. L. Evdokimov 1994, ryc. 1: 1; 6: 8; 10: 15; 14: 20; 20: 33 itd.) (ryc. 6).

Niewątpliwie czekany bojowe były w środowisku scytyjskim jedną z ważniejszych kategorii uzbrojenia zaczepnego, którego funkcja obejmowała również pewne aspekty symboliczne (A. J. Meljukova 1964, s. 68). W strukturze znalezisk archeologicznych rola ta jest jakby słabiej wyeksponowana, zwłaszcza jeśli chodzi o częstotliwość występowania w inwentarzach pochówków wojowników w strefie stepowej. Częściej spotyka się je natomiast, zwłaszcza w lewobrzeżnej części środkowego Podnieprza (Meljukova 1964, s. 65–66).

Trzeba tu jednak podkreślić, iż czekan z Żuklina nie posiada dobrych odpowiedników w kulturze scytyjskiej obszarów nadczarnomorskich. Ogólnie, łukowatym wygięciem nawiązuje on wprawdzie do czekanów 2-go typu wyodrębnionych w obrębie II-giej grupy, wg A. I. Meljukovej (1964,

s. 67, tab. 21: 11–13, 15), ale te ostatnie posiadają silnie wyodrębniony guzikowaty obuch. Nie ulega natomiast wątpliwości, iż analogii dla naszego okazu trzeba szukać raczej bliżej, w Europie Środkowej, zwłaszcza w obrębie ugrupowań kulturowych, które ukształtowały się przy udziale mniej lub bardziej aktywnych oddziaływań środowiska scytyjskiego, na terenach Kotliny Karpackiej. Trzeba tu zwrócić uwagę zwłaszcza na środowisko tzw. kultury Vekerzug z Niziny Węgierskiej datowanej na okres od końca VII do początku IV w. p.n.e., w której zespołach żelazne czekany bojowe występują stosunkowo często (Chochorowski 1985b, s. 99–101). Wśród ponad 80 znanych obecnie czekanów z obrębu tego ugrupowania, około czwartą część stanowią okazy analogiczne do znaleziska z Żuklina. Niekiedy są to formy niemal identyczne, tak jak ma się to np. w wypadku egzemplarza z grobu 49 na cmentarzysku Chotín I–B, okr. Komárom (ryc. 7). Znaleziska te koncentrują się zwłaszcza w płn. części Wielkiej Niziny Węgierskiej (ryc. 8), tworząc naturalne zaplecze ewentualnego „przenikania” ku płn. pojedynczych egzemplarzy. Reprezentowaną m.in. przez znalezisko z Żuklina formę żelaznych czekanów można by określić mianem „typu Eger”, od okazów pochodzących z cmentarzyska Eger-Nagy Eged, kom. Heves (J. Chochorowski 1985b, ryc. 31: 2). Jest charakterystyczne, iż wiele okazów znanych z terenu płn. Węgier, m.in. z Eger-Nagy Eged, czy z cmentarzyska Alsótelekes-Dalinka, kom. Borsod-Abaúj-Zemplén, wyróżnia się znakomitą stanem zachowania, co pozwala zidentyfikować nawet bogatą ornamentykę geometryczną widoczną na ich powierzchni (J. Chochorowski 1985b, s. 100, ryc. 31: 1–2)³. Nie jest wykluczone, iż żelazne czekany tej formy, tak jak i czekany „typu Alsótelekes” (Chochorowski 1985b, ryc. 31: 1), mogły być produkowane w ośrodkach metalurgii żelaza, które niewątpliwie funkcjonowały w tym okresie na terenie płn. Węgier (J. Chochorowski 1987, s. 196). Wydaje się, iż znalezisko żelaznego czekana typu Eger z Żuklina, jest jeszcze jednym — obok ceramiki toczzonej na kole (J. Chochorowski 1996, ryc. 1), czy też brązowych, maszynowych grocików strzał do łuku „typu Mátraterenye” (T. Kemenczei 1986, ryc. 3: 5) — wyraźnym przejawem przenikania oddziaływań środowiska kultury Vekerzug ku północy głównie w VI–V w. p.n.e. W kulturze Vekerzug żelazne czekany należą do charakterystycznych elementów wyposażenia grobów wojowników, co może też stanowić istotną przesłankę przy ocenie charakteru znaleziska z Żuklina.

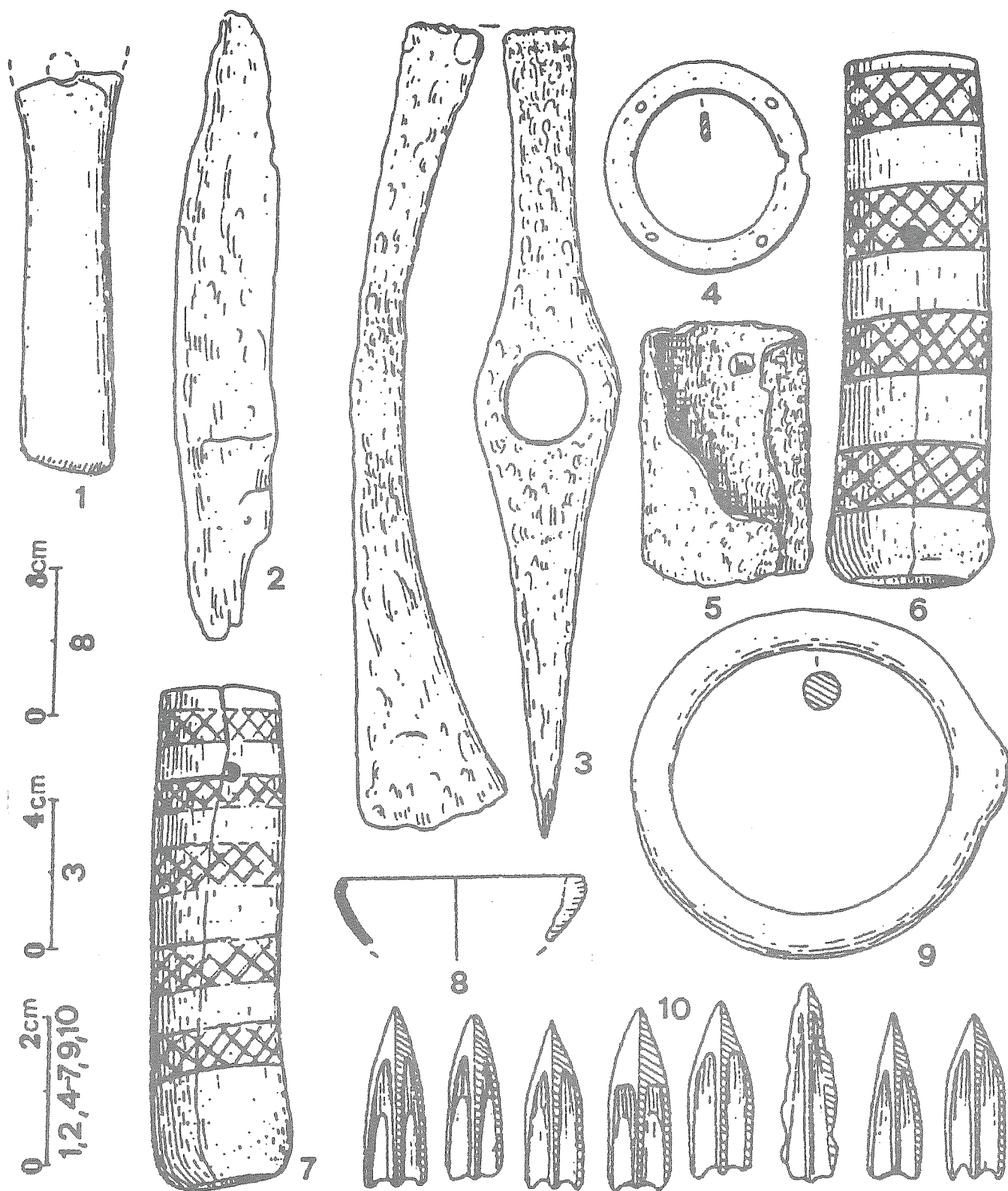
³ Wg opinii mgr Marcina Biborskiego podobny stan zachowania tych okazów może mieć podłoże technologiczne.

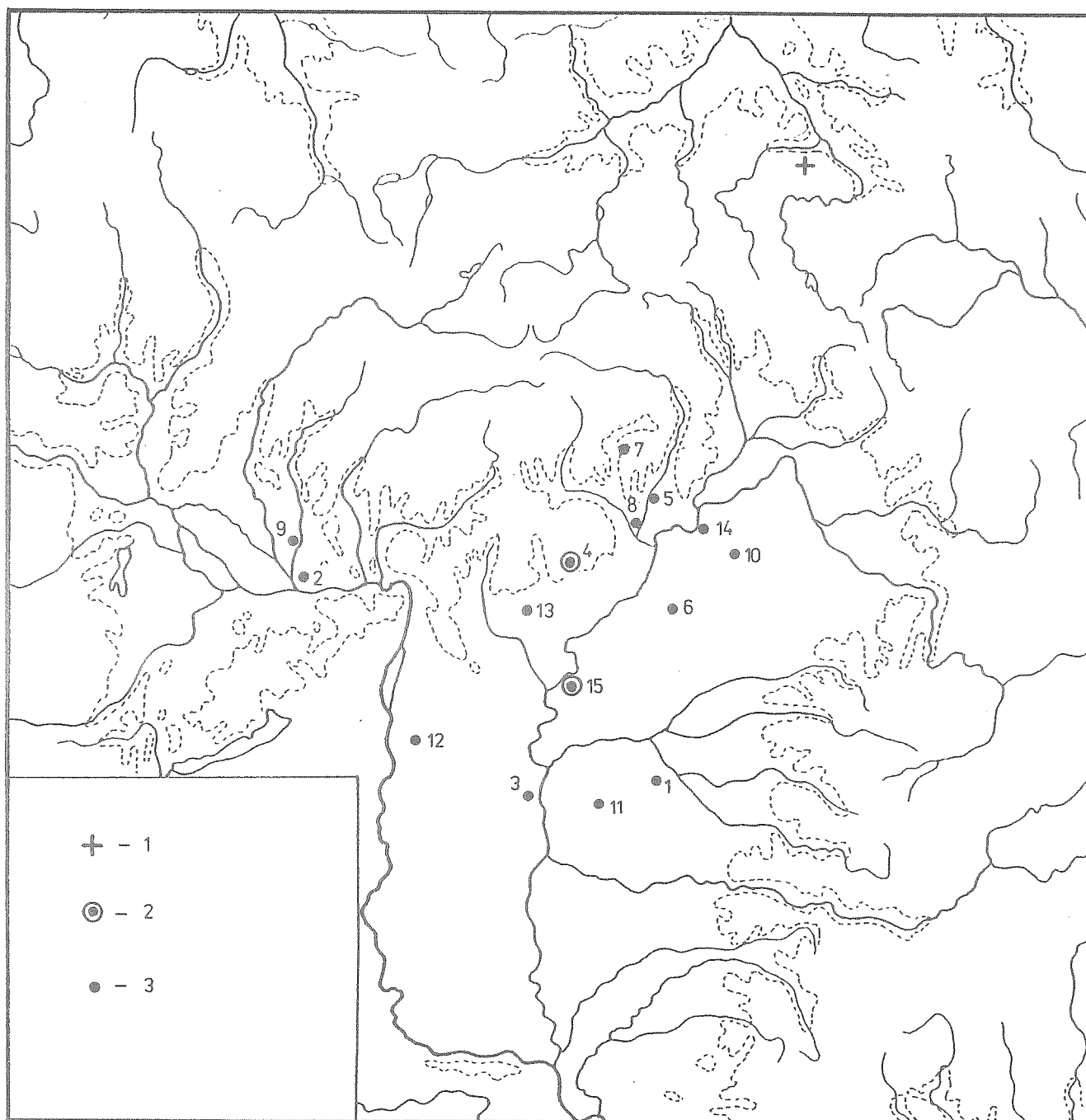
Ryc. 6. Scytyjskie stele nagrobne z przedstawieniami wojowników uzbrojonych w czekany. 1 – Novovasil'evka, 2 – Vinogradovka, 3 – Prochladnyj, 4 – Kożemjaki

Abb. 6. Skytische Grabstelen mit der Vorstellung mit den Äxte bewaffneten Kämpfer. 1 – Novovasil'evka, 2 – Vinogradovka, 3 – Prochladnyj, 4 – Kożemjaki

Рис. 6. Скифские изваяния с изображением воинов, вооруженных чеканами. 1 – Нововасильевка, 2 – Виноградовка, 3 – Прохладный, 4 – Кожемяки

Ryc. 7. Inwentarz grobu szkieletowego (z koniem) z cmentarzyska Chotín I-B, okr. Komárno
 Abb. 7. Inventur der Skelettgraves (mit einem Pferd) aus dem Grabfeld Chotín I-B, Bezirk Komárno
 Рис. 7. Сопровождающий инвентарь погребения (с конем) на могильнике Хотин I-B, окр. Комарно

Ryc. 8. Czekany typu Eger na Nizinie Węgierskiej. 1 – Żuklin, 2 – znaleziska pojedyncze, 3 – więcej niż jeden egzemplarz. 1. Békéscsaba-Fényes, gr. h; 2. Chotín I-B, gr. 49; 3. Csanytelek-Újhalasto, gr. 19; 4. Eger-Nagy Eged, gr. 40+lužne; 5. Gesztely-Hernádkak között; 6. Hortobágy-Árkus, gr. ?; 7. Meszes, gr. 5; 8. Muhi-Kocsmadomb; 9. Nové Zamký-Ilona telep; 10. Nyíregyháza-Pazonyi utca; 11. Orosháza-Gyopáros, gr. 5; 12. Szabadszállás-Józan, gr. 124; 13. Tarnaörs-Rajna part; 14. Tiszaeszlár-Kunapart, gr. 4; 16. Törökszentmiklós-Surján, gr. 21 i 46

Abb. 8. Äxte vom Eger-Typ auf dem Ungarischen Tiefland. 1 – Żuklin, 2 – Einzelfunde, 3 – mehr als ein Exemplar. 1. Békéscsaba-Fényes, Grab h; 2. Chotín I-B, Grab 49; 3. Csanytelek-Újhalasto, Grab 19; 4. Eger-Nagy Eged, Grab 40+lose; 5. Gesztely-Hernádkak között; 6. Hortobágy-Árkus, Grab ?; 7. Meszes, Grab 5; 8. Muhi-Kocsmadomb; 9. Nové Zamký-Ilona telep; 10. Nyíregyháza-Pazonyi utca; 11. Orosháza-Gyopáros, Grab 5; 12. Szabadszállás-Józan, Grab 124; 13. Tarnaörs-Rajna part; 14. Tiszaeszlár-Kunapart, Grab 4; 16. Törökszentmiklós-Surján, Grab 21 und 46

Рис. 8. Чеканы типа Eger из Венгерской низменности. 1 – Жуклин, 2 – единичные находки, 3 – более одного экземпляра. 1 – Бékéscsaba-Fényes, погр. h; 2 – Chotín I-B, погр. 49; 3. Csanytelek-Újhalasto, погр. 19; 4. Eger-Nagy Eged, погр. 40 + разрозненные; 5. Gesztely-Hernádkak között; 6. Hortobágy-Árkus, погр. ?; 7. Meszes, погр. 5; 8. Muhi-Kocsmadomb; 9. Nové Zamký-Ilona telep; 10. Nyíregyháza-Pazonyi utca; 11. Orosháza-Gyopáros, погр. 5; 12. Szabadszállás-Józan, погр. 124; 13. Tarnaörs-Rajna part; 14. Tiszaeszlár-Kunapart, погр. 4; 16. Törökszentmiklós-Surján, погр. 21 и 46

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Bukowski Z.
1977 *The scythian influence in the area of Lusatian Culture*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Chochorowski J.
1985a *Die Rolle der Vekerzug-Kultur (VK) im Rahmen der skythischen Einflüsse in Mitteleuropa*, „Praehistorische Zeitschrift”, t. 60/2, s. 204–271.
1985b *Die Vekerzug-Kultur. Charakteristik der Funde*, Warszawa – Kraków.
1987 *Rola Sigynnów Herodota w środowisku kulturowym wczesnej epoki żelaza na Nizinie Węgierskiej*, „Prz. Arch.”, t. 34, s. 161–218.
1994 *Skifskie nabegi na terytoriju Srednej Evropy*, „Ros. Arch.”, t. 1994/3, s. 49–64.
- Il'inskaja V. A.
1982 *Izobraženija skifov vremeni peredeaziatskich pochodov* (w:) „Drevnosti Stepnoj Skifii”, Kiev, s. 38–47.
- Kemenczei T.
1986 *Mitteleisenzeitliche Köcherbeschlüge aus dem Alföld*, „Folia Archaeologica”, t. XXXVII, s. 117–136.
- Kolodziejski A.
1970 *Najeżdźcy zjawili się jesienią*, „ZOW”, t. XXXVI/1, s. 5–10.
- Meljukova A. I.
1964 *Vooruženie skifov*, „Archeologija SSSR”, D1–4, Moskva.
- Ol'chovskij V. S., Evdokimov G. L.
1994 *Skifskie izvajanija VII–III v.v. do n.e.*, Moskva.
- Stepnaja
1992 *Stepnaja polosa Aziatskoj èasti SSSR v skifo-sarmatskoe vremja*, Moskva.

Jan Chochorowski, Anna Gawlik

Eisenaxt der Vekerzug-Kultur aus Żuklin, Gemeinde Kańczuga

Zusammenfassung

Während der oberflächlichen Untersuchungen, die im Frühling 1997 durchgeführt wurden, wurde auf dem Gebiet der Ortschaft Żuklin eine Axt aus Eisen gefunden. Sie gehört dem „Eger-Typ” an, der für die sog. Vekerzug-Kultur aus den

Gebieten des Ungarischen Tieflandes charakteristisch ist. Neben der Drehscheibenkeramik und den Dreiflügeligenpfeilspitzen aus Masse war das der nächste Fund, der von dem Einfluß dieser Kultur nach Norden im 6.–5.Jh. v.u.Z. zeugte.

Ян Хохоровски, Анна Гавлик

Железный чекан культуры Векерзуг из Жуклина, гм. Каньчуга

Резюме

Во время археологической разведки, проводимой весной 1997 года в местности Жуклин, обнаружен железный чекан. Относится он к „типу Эгер”, который характерен для т.н. культуры Векерзуг с территории Венгерской низменности. Кроме керамики, изгото-

вленной на круге, и одиноких трёхлопастных наконечников стрел — это очередная находка, которая свидетельствует о распространении в VI–V вв. до н.э. влияния среды этой культуры в северном направлении.